

Summary:

N. Coper. **METHODICAL APPROACHES TO STUDY OF INFLUENCING OF INDUSTRY ON SOCIAL DEVELOPMENT OF REGIONS**

To explain the transformation of social processes as a complex with the processes of industrial development of regions it is necessary to conduct publicly geographical researches. Among them a basic place is occupied by methodical developments and recommendations. In addition, most social alteration of industry of regions researches conducted at the level of regions. We put for a purpose to carry a research accent from a middle level to a lower level, other words to develop a method for research of this problem at the level of basilar regions (administrative districts and cities of regional submission).

Надійшла 11.02.2008.

УДК 911.3:32

Оксана СКЛЯРСЬКА

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ В ПРИКОРДОННИХ РАЙОНАХ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ТА ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

В умовах демократичного суспільства електоральна поведінка населення є важливим індикатором функціонування політичної системи, а в пізнавальному аспекті — джерелом конструктивного аналізу для виявлення напрямку змін політичних процесів. Тому з початку 90-х років дослідження виборчого процесу, як невід'ємного компонента моніторингу демократизації українського суспільства, активно проводиться в політології, електоральній соціології, психології виборів. Вивчення територіальних аспектів функціонування політичної системи актуалізувало розвиток динамічного напрямку політико-географічних досліджень — електоральної географії. Географічний аналіз політичної поведінки дає змогу оцінити територіальні відмінності не лише в політичних симпатіях громадян, але і в поглядах на принципові проблеми суспільно-політичного розвитку держави, виявити географічні фактори результатів голосування, тенденції політико-географічних змін з огляду на електоральну поведінку регіонів.

Багатьом аспектам електоральної географії присвячені наукові праці М.С. Дністрянського, А. П. Голода, В. М. Миронюка, Є. А. Хана, В. Б. Шишацького та ін. Зокрема, розроблено концептуально-методологічні положення електорально-географічного вивчення території, є багато визначень та класифікацій чинників електоральної поведінки населення та регіону, електорального районування, здійснено ґрунтовну географічну оцінку результатів усіх виборчих кампаній.

Головним дискусійним питанням є відбір факторів електоральної поведінки населення. Згідно соціологічного підходу, при сучасних суспільно-політичних, економічних трансформаціях значимість розселення, релігійної, расової, етнічної структури населення зменшується завдяки зростанню соціальної та просторової мобільності, секуляризації суспільства, змінам способу життя [3, с.196]. Натомість вибір та політична позиція громадян все більше залежить від наявності об'єктивної інформації, доступу до інформаційних ресурсів, що поряд з рівнем освіти, володінням приватною власністю є новими критеріями соціально-статутної приналежності. Проте, така найбільш загальна тенденція має винятки. Більше того, недооцінювання впливу етнічних, мовних, релігійних чинників унеможливує виявлення багатьох причинно-наслідкових зв'язків, обходить реальні політико-географічні процеси, що мають місце у відповідних регіонах. Поряд з соціологічним, в багатьох електоральних дослідженнях розглядаються також соціально-психологічний та економічний (утилітарний) підходи для пояснення мотивів політичної активності і симпатій громадян. Водночас політико-географічні дослідження електоральної поведінки населення найкраще проводити в руслі екологічного підходу, згідно якого електоральну поведінку вивчають шляхом зіставлення результатів виборів та факторів, які його визначають на певній території.

Таким чином, електоральна поведінка виборця залежить від особливостей місця проживання, тоді як його соціальна, ідеологічна ідентифікація, психологічні якості чи вигода є другорядними.

Політологи та соціологи здебільшого вивчають електоральні відмінності між українцями та росіянами. Такий підхід виправданий тим, що частка жодної іншої етнонаціональної групи в національній структурі населення України не перевищує 1 %, а тому їх політичні симпатії мають регіональну специфіку і загалом не впливають на політико-географічні процеси в державі. Однак, не слід забувати, що будь-яка регіональна проблема може набути загальнодержавного значення в разі неналежного моніторингу і локалізації. Це по-перше. І по-друге – якщо йдеться про прикордонні райони, де компактно розселені етнонаціональні меншини становлять абсолютну більшість і знаходяться близько до свого етнічного ядра, тоді детальне вивчення електоральних настроїв в цьому середовищі є обов'язковим.

На жаль, недостатньо використовується для цього потенціал суспільної географії, попри те, що саме географічна наука повинна акцентувати увагу на взаємозумовленості територіальної організації політичної сфери з іншими сферами суспільства, виявляючи тенденції просторових і компонентних змін політико-географічних явищ. Ці питання широко висвітлені лише окремими науковцями [1, 3], що обмежує використання багатьох інших електорально-географічних методик для оцінки результатів виборів (і політичної активності загалом) у поліетнічних регіонах. Хоча недостатнім є і поділ національних меншин на асимільовані та не асимільовані [4]. Більш деталізований підхід до обґрунтування етнонаціонального чинника передбачає вивчення політичної активності, психологічних, соціальних мотивів голосування, настроїв кожної конкретної національної групи, оскільки електоральне значення етнонаціонального фактору відрізняється з огляду на мовну, культурну спорідненість, соціальний, демографічний склад, особливості розселення, ментально-психологічні риси національностей. Тому важливо досліджувати всі інші електоральні чинники в етнонаціональному контексті.

За сукупністю етнодемографічних та етносоціальних показників Закарпатська та Чернівецька області відносяться до одного етногеографічного типу [1, с.272]. Їх об'єднують подібні риси геополітичного розташування, історико-географічних передумов формування території, сучасних політико-географічних процесів у прикордонних районах. Типологічна єдність цих областей проявляється і в однаково складних етнополітичних взаєминах, зважаючи на повільну інтеграцію автохтонного неслов'янського населення в українське культурне, політичне середовище, про що свідчить низький рівень володіння українською мовою, діяльність місцевих політичних сил, електоральна поведінка населення – відверті прояви абсентеїзму, низька підтримка національно-демократичних сил. Хоча при електоральній регіоналізації в політологічних дослідженнях, Закарпатську область розглядають як окремий субрегіон, тоді як Чернівецьку відносять до однієї таксономічної одиниці районування (району, субрегіону) поряд з центральними областями України [6]. Справді, є певні кількісні відмінності результатів останніх президентських та парламентських виборів як між українськими округами, так і між прикордонними угорськими та румунськими і молдаванськими районами, зважаючи передусім на активніше інституційно-політичне представлення інтересів угорців в Закарпатській області, прагматичну реалізацію їх прав як суб'єктів політичних відносин (підписання угод, об'єднання в політичну коаліцію регіонального рівня тощо). Економічні переваги Закарпаття, його геополітичне розташування тощо зумовлюють більший інтерес центральної влади до регіону, прагнення централізованого контролю, тиск адмінресурсу під час виборчих кампаній, що й визначає головні електоральні відмінності між районами областей з абсолютним переважанням українського населення. Проте схожі тенденції етнополітичних взаємин прикордонних районів областей, як головного фактора електоральної поведінки,

електорально-географічних процесів в містах (крім загальних електоральних особливостей в міському середовищі, спільним є політична модернізація етнонаціональних груп, про що буде йти мова нижче), гірських чи віддалених районах, наявність та поширення політичних ідеологій та рухів, що утверджують поряд з загальнонаціональними цінностями інтереси регіональних груп тощо дозволяють відносити Закарпатську та Чернівецьку області до одного типу за характером політико-географічних, зокрема електорально-географічних процесів.

Зіставлення кількох виборчих кампаній засвідчує, що у районах компактного розселення етнонаціональних груп на сьогодні більше довіряють владним структурам і лівим партіям [1, с.371], прихильніше відносяться до соціалістичної, комуністичної, соціал-демократичної ідеологічних платформ. Так, на парламентських виборах 2002 року велику кількість голосів у прикордонних районах Закарпатської області одержав політичний блок “За Єдину Україну” та СДПУ(о), а на виборах президента 2004 року в Герцаївському окрузі Чернівецької області за В. Ющенка проголосувало найменше виборців порівняно з іншими районами області. *Показник кореляції між часткою українців та рівнем підтримки проросійських, лівих партій (ПР, СПУ, КПУ, ПСПУ) за результатами виборів народних депутатів 2007 року вищий середнього і дорівнює -0,62.* Від 27 до 37 % одержали зазначені політичні сили в Герцаївському та Берегівському виборчих округах, відповідно низька підтримка характерна для Сторожинецького, Свалявського, Новодністровського (табл. 2), в яких найвища зведена частка українців (табл.1).

Таблиця 1

Національний склад населення за територіальними виборчими округами (ТВО) *

ТВО (№, центр, адмініст. склад)	найбільші національні групи, %					
	українці	росіяни	румун	молда-вани	угорці	цигани
66, центр - Ужгород: м. Ужгород, м. Чоп, Ужгородський район	70,2	6,6	—	—	17,3	1,5
67, центр - Свалява: Великоберезнянський, Воловецький, Міжгірський, Свалявський, Перечинський райони	96,9	1	—	—	0,01	0,02
68, центр - Мукачеве: м. Мукачеве, Мукачівський район	80,9	4,3	—	—	10,8	1,3
69, центр - Берегове: м. Берегове, Берегівський, Виноградівський, Іршавський райони	68,2	1,3	—	—	28,4	1,6
70, центр - Тячів: м. Хуст, Рухівський, Тячівський, Хустський райони	86,7	1,1	8,1	—	3,4	0,03
207, центр - Чернівці: м. Чернівці	79,9	11,3	4,5	1,6	—	—
208, центр - Сторожинець: Вижицький, Кіцманський, Путильський, Сторожинецький райони	83,6	1,1	14	0,2	—	—
209, центр - Новоселиця: Герцаївський, Глибощий, Новоселицький райони	34	1,3	35,5	28,8	—	—
210, центр - Хотин: м. Новодністровськ, Заставнівський, Кельменецький, Сокирянський, Хотинський райони	94	2,5	0,1	3,3	—	—

Розраховано за даними перепису 2001 року по національному складу населення адміністративних районів та міст обласного значення

Понижує зазначену кореляційну залежність дія інших факторів. Загальною тенденцією є істотні відмінності між електоральною поведінкою населення обласного центру та районів. Це зумовлено відмінним соціальним складом населення, рівнем самосвідомості, політичної культури, інтересів населення [1, с. 366]. В даному випадку важливо проектувати особливості розселення на етнонаціональну структуру. Так, 78,6% румунського населення Чернівецької області є сільським, 88,6 % молдаванів проживає в селах, тоді як в Закарпатській області сільських угорців порівняно менше – 64,6%.

Відповідно, проектуючи національну структуру населення на особливості розселення, слід відмітити, що саме угорців в структурі міського населення Закарпатської області помітно більше, ніж румунів в містах Чернівецької області – 11,6% та 6,7% відповідно (в м. Берегові угорці становлять 48%, Ужгороді – 7%, Мукачеві – 8,5%, Хусті – 5,2%).

Таблиця 2

Результати голосування по територіальних виборчих округах (ТВО) Закарпатської та Чернівецької областей на позачергових виборах народних депутатів 30 вересня 2007 року*

ТВО \ %	66	67	68	69	70	207	208	209	210
К-ть виборців	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Взяли участь у виборах	58,27	59,96	55,48	51,58	43,87	55,9	61,48	54,4	59,47
Не підтримали жодного	3,65	1,88	3,04	2,2	2,22	3,62	1,9	1,67	2,12
БЮТ	35,40	31,8	24,31	26,58	26,94	45,75	55,10	34,63	45,61
Партія Регіонів	16,58	17,22	19,69	18,60	25,00	19,78	9,34	25,27	15,57
НУ-НС	22,32	32,42	38,91	33,03	29,94	16,75	23,46	16,38	23,31
«Блок Литвина»	10,32	7,84	3,44	3,72	5,26	2,92	2,25	2,49	2,53
Соціалістична партія України	3,27	1,77	2,15	7,44	2,27	1,58	1,57	10,98	2,82
Комуністична партія України	2,04	1,52	2,11	1,41	1,88	3,59	1,16	1,71	2,7
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	0,98	0,39	0,37	0,39	0,57	1,49	0,7	0,32	0,45

*Розраховано за даними ЦВК [5] по територіальних виборчих дільницях Закарпатської та Чернівецької областей

Міське середовище з його специфікою культурно-психологічного впливу, інтенсивної мовної, політичної асиміляції послаблює поляризацію настроїв між населенням різних національностей, зменшує ментальні, культурні прояви національної ідентичності. Одночасно міста є осередками громадсько-політичної згуртованості інтелігенції етнонаціональних груп, тоді як сільські жителі інертні до політичних вимог чи активної громадської участі. Причому інертність – це не лише пасивність, але і нестійкість симпатій виборців чи політичної позиції загалом внаслідок лобювання інтересів тієї чи іншої політичної сили, вигідної насамперед для елітного прошарку етнонаціональних спільнот, впливу адмінресурсу. Тому, одночасно з нівелюванням культурних, ментальних рис національної ідентичності в містах, відбувається діалектично протилежний процес активізації її політичних проявів. Правовим оформленням громадсько-політичної діяльності етнонаціональних меншин є створення товариств, політичних партій та громадських організацій, їх участь в політичному житті держави. Проте, активна модернізація етнонаціональних спільнот може мати і деструктивне значення за умов штучного навіювання відцентрових настроїв чи пропагування сепаратистських моделей під впливом окремих політичних сил сусідніх держав.

При зіставленні результатів кількох виборчих кампаній проявляються електоральні відмінності між великим містом та районами, а не завдяки різній урбанізації останніх, що підтверджує відсутність кореляційних залежностей між часткою міського населення у виборчих округах та активністю виборців. Специфіка міських виборчих округів – Ужгородського і Чернівецького полягає у відносно великій диференціації голосів виборців між багатьма політичними силами, а також у активному вираженні політичних антипатій до усіх політичних сил. На останніх позачергових парламентських виборах відносно низькою була підтримка НУ-НС та БЮТ, проте великі симпатії до Блоку Литвина, ВО “Свободи”, а також КПУ (табл.2).

За останню політичну партію віддано достатньо голосів у 210 (центр - Новодністровськ) окрузі, хоча дещо помітний історичний чинник розвитку території на виборах 2002, 2004 років, коли північно-бессарабські райони виявили менші симпатії до національно-демократичних сил, помітно втрачає своє електоральне значення. Зменшення впливу історичних відмінностей засвідчують результати голосування 2006, 2007 років — виборчі блоки “НУ-НС” (“НСНУ” у 2006 р.) та “БЮТ” отримали достатньо високі результати на загальнодержавному фоні (табл.2). Активній підтримці КПУ, СПУ, Партії Регіонів сприяє висока частка росіян у містах Новодністровського округу, хоча результати двох останніх виборчих кампаній виявили послаблення позицій і цього чинника.

В межах території дослідження є периферійні райони, які виділяються специфічними електорально-географічними тенденціями. Згідно окреслених контурів периферійності (більше 100 км від обласного центру), такими є Рахівський, Тячівський та Міжгірський райони Закарпатської області [2, с.84]. При аналізах результатів голосування в окрузі, до якого належать ці райони (2004, 2006, 2007 рр.) виявляються політичні симпатії до лівих сил при достатньо високій частці українців. Так, В.Ющенко в Рахівському окрузі на президентських виборах 2004 р. підтримало менше виборців, ніж в інших районах області (хоча помітно менші симпатії до В. Януковича серед угорського населення в третьому турі виборів зумовлені підписанням угод В. Ющенко з Демократичною партією угорців), а за Партію Регіонів проголосувало 25,7% виборців у 2006 році та 25% - на виборах 2007 року. Попри те, що в загальному округ важко назвати полінаціональним, більше 11% румунів в Рахівському, 12,4% - в Тячівському районах, а також наявність великих груп угорців в поєднанні з чинником периферійності є вагомим аргументом таких результатів.

Для якісної оцінки політико-географічних процесів важливо проаналізувати рівень абсентеїзму населення. За загальнообласними показниками активності виборців (близько 67% у 2002, 50-57% у 2006, 2007 рр.), Закарпатська і Чернівецька області відносяться до однієї групи поряд з південними, східними областями України і значно відстають від решти областей Західного регіону, де явка виборців традиційно становить більше 70 %. На останніх парламентських виборах найвища явка виборців зареєстрована у виборчих округах з найбільшою часткою українців — Свалявському окрузі (60%) Закарпатської та Сторожинецькому окрузі (61,5%) Чернівецької області. Лише 51,6 % виборців Берегівського та 54,4% Новоселицького округу взяло участь в голосуванні (табл.2). *Розрахований коефіцієнт кореляції між якою виборців і часткою українців дещо нижчий від середнього і становить 0,48.* Таким чином, тенденція вищої активності виборців при більшій частці українців характерна не для усіх районів. Винятковим є знову ж таки Рахівський округ, де при відносно високій частці українців (86,7 %) рівень абсентеїзму найвищий, зважаючи на зазначену вище периферійність території, гірський характер території, дисперсне розселення сільського населення, наявність ареалів проживання менш політично активних румунів, угорців. Вищим є ранг за якою виборців, ніж за часткою українців в Ужгородського та Чернівецького округів. Як зазначалось вище, міське середовище, послаблюючи національну ідентичність, нівелює спосіб життя, культурні стереотипи, політичну активність населення різних національностей та, з іншого боку – сприяє політичній модернізації національних меншин, що проявляється в зростанні політичної активності. Хоча загалом, активність виборців в міських округах значно нижча, ніж в районах з найвищою часткою українського населення.

Аналіз загальнообласних результатів виборів свідчить про більшу диференціацію голосів виборців в Закарпатській та Чернівецькій областях, коли без чітко вираженої перемоги однієї політичної сили, три політичні партії отримали більше 15% голосів. Така тенденція характерна для центральних та північних областей України і свідчить про мінливий характер політичних симпатій регіону, ситуативну інерційність електоральної поведінки, а тому й можливості дієвого впливу адмінресурсу. Хоча й оптимістичний

результат не виключений — існують всі шанси для розширення сфери впливу національно-демократичних сил на цій території. За аналізом президентських виборів 2004 року, Закарпатська та Чернівецька області відносяться до групи областей, де різниця в результатах голосування між другим та третім туром становить близько 10% (в галицьких областях — лише 2-3 %). Так, за В. Ющенко в другому турі проголосувало 55% і 74,5% виборців, тоді як в третьому — 67,5% та 79,8% відповідно. Негативною тенденцією наступних виборчих кампаній є висока підтримка лівих сил. За Партію Регіонів у 2007 році проголосувало 19,76 % виборців Закарпатської та 16,78% Чернівецької областей. Це більше, ніж аналогічний результат в Київській (13,04%), Сумській (15,6%) областях, м. Києві (15,3%), дещо менше, ніж у Житомирській та Чернігівській і в 5-6 разів більше, ніж у галицьких областях [7].

Так, у виборчій практиці багатьох розвинутих демократичних держав висока підтримка кількох, відмінних за ідеологічним спрямуванням, соціально-економічними пріоритетами, зовнішньополітичними орієнтаціями, політичних сил є нормою і аж ніяк не говорить про труднощі політичної консолідації суспільства. Проте для України — це інший висновок: невеликі симпатії до національно-демократичних сил у середовищі етнонаціональних меншин прикордоння є ще потенційним катализатором поляризації суспільства. І хоча, як зазначають соціологи та політологи, результати виборчих кампаній після 2002 року засвідчили звуження “червоного поясу” та зміщення українського соціополітичного розлому у південно-східному напрямку [5, с.26], все ж надто повільна культурна та політична консолідація, трансформація етнонаціональної структури населення прикордонних районів є вагомою причиною вивчення електоральних відмінностей та політико-географічних процесів загалом в етнонаціональному контексті.

Література:

1. *Дністрянський М. С.* Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Монографія. — Львів: Літопис; Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. — 490 с.
2. *Дністрянський М.С.* Периферійність соціального розвитку віддалених депресивних районів України як чинник електоральної активності населення // Вісн. Львів ун-ту. Серія географічна. — Львів, 2007. Вип.34. — С. 83-88.
3. *Мелешкина Е. Ю.* Исследование электорального поведения: теоретические модели и проблемы их применения // Политическая наука. — М., 2001. № 2. — С. 194-215.
4. *Миронюк В. М.* Електоральна географія регіону (на матеріалах галицьких областей) / Авт. дис. канд. геогр. наук. — Л., 2002. -20 с.
5. *Сушко О.* Електоральний розкол України: білорусизація починається з регіонів // Політична думка, 2002. № 1. — С. 24-32.
6. *Черкашин К. В.* Електоральна диференціація території України // Політологічний вісник, 2004. № 16. — С. 160-173.
7. Інтернет-ресурс: www.cvk.gov.ua

Summary:

Oksana Sklyarska. GEOGRAPHICAL PECULIARITIES OF ELECTORAL BEHAVIOUR OF THE POPULATION IN THE BORDER REGIONS OF TRANSCARPATHIAN AND CHERNIVETSKA OBLASTS.

The article conducts geographical analysis of peculiarities of electoral behaviour of the population in the border regions with a big part of ethnically non- Ukrainian inhabitants. The importance of study of all electoral factors in ethnic and national context has been regarded. Territorial distinction in electoral activity and political preferences of the electorate in Transcarpathian and Chernivetska oblasts have been described.

Надійшла 24.01.2008.